

Una lectura de *La guerra civil a Arenys de Mar,* de Jacint Arxer i Estanislau Torres (1999)

Agustí Barrera i Puigví
Grup d'Historiadors Jaume Compte

Consideració

En el redactat de la ponència empraré el terme, Guerra del 1936, perquè entenem que fou una guerra de classes entre dos blocs: d'una banda, l'església, un exèrcit feudal, les burgesies perifèriques, l'oligarquia agrària i el caciquisme monàrquic; l'altre bloc estava format pels sectors populars, sindicats, organitzacions polítiques d'esquerres, junt amb nuclis de la petita burgesia. L'enfrontament es produeix entre ciutadans d'un mateix Estat, no pas d'una mateixa nació, sinó de l'Estat castellà contra les nacions perifèriques, Galícia, Euskal Herria, Països Catalans, així el prestigiós historiador Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), parla de la «guerra d'agressió contra Catalunya». L'expressió guerra civil implica acceptar el qualificatiu de «civil», com a propi d'un àmbit de pertinença nacional espanyol

Cal fer atenció a la participació de les Brigades Internacionals, uns 35.000 voluntaris, un contingent de forces marroquines, el Ejército d'Àfrica, 32.000 soldats, unitats regulars d'Alemanya, la Legión Cóndor amb uns 5.000 aviadors i soldats, Itàlia amb el Corpo di Truppe Volontaria (CTV) 32.000 soldats, que amb una tecnologia avançada, en alguns casos experimental, en aviació, les comunicacions, l'armament lleuger i les unitats mecanitzades, decanten el curs de la contesa a favor de l'exèrcit sollevat. Cal fer esment d'assessors militars soviètics en algunes unitats de l'Exèrcit Popular, poc importants quantitativament, però sí, qualitativament com a experts, que indicaven la tàctica a seguir. Per tant, la Guerra del 1936 té un fort component de participació internacional, no es pot parlar, doncs, amb propietat de guerra civil.

Malgrat la nombrosa publicació de treballs sobre la guerra del 1936 al Maresme i l'àrea costanera, Mataró, Malgrat, Canyamars, Canet, hem d'esmentar els 9 treballs de recerca realitzats pel doctor Jordi Amat i Teixidó (1959-2014) que corresponen als pobles de Calella, El Masnou, Palafolls, Arenys de Munt, Llanvaneres, Sant Pol de Mar, Premià, Alella, Sant Vicenç de Montalt. En total, a 13 pobles s'ha estudiat la Guerra del 1936.

El meu treball vol ésser tot just un esperó per als investigadors, per desvetllar l'interès per a l'estudi de la Guerra del 1936, a la Sinera de Salvador Espriu, de Laia i de l'Esperanceta Trinquis. En aquest sentit, doncs, la meua aportació serà enfilar el tema i presentar dubtes.

Metodologia

A partir del dietari de J. Arxer que ens dona una visió cronològica dels fets històrics, volem ampliar la visió, i entendre què va representar l'esclat alhora de la guerra i la revolució social a l'Arenys de Mar del 1936. Per això pensem que, amb la informació procedent de diverses fonts sobre uns mateixos fets, podem aconseguir una aproximació més objectiva a la realitat estudiada. A més de l'estudi dels fets, ens interessa encara més l'anàlisi de les raons per les quals es produïren els fets objecte d'estudi.

Eines de treball

A més a més de la bibliografia general, aquesta és la bibliografia específica consultada:

1r Memòries de J. Maria Miquel i Vergés (18 juliol del 1936 a l'1 d'agost del 1936).

2n Dietari de J. Arxer (9 de juliol del 1936 al 18 de maig del 1939).

3r Llibres de Plens (01/12/1934 al 02/12/ 1936) (22/02//1937 al 15/06/ 1938).

4t 26 entrevistes orals que formen part dels treballs de recerca de batxillerat dels alumnes de l'IES Tres Turons, dels anys 1998, 1999 i 2000.

Antecedents

En el període anterior al juliol del 1936, Arenys de Mar fou un poble amb una clara hegemonia de les organitzacions de dretes, partits monàrquics, el Centro de Derechas Arenyense, adherit a Renovación Española, junt amb la Lliga catalana, que pugnaven amb sectors del caciquisme local. Abans del juliol del 1936, hi va haver dues vagues al poble, que afectaren uns 200 treballadors, a la Fàbrica de vidre, Indústries Nabarra i a la Fàbrica de Bàscules de Lluçia Lletjós. Jaime Ferrer Calbetó, president de Derechas Arenyenses, va oferir a persones de Barcelona, que estaven en contacte amb els militars, ajut per a impulsar el Cop d'Estat, el seu oferiment. però, fou desestimat perquè en el Cop d'Estat només hi havien de participar militars.

El 19 de juliol alguns joves d'Arenys de Mar van anar a la caserna d'Artilleria de Mataró, a oferir-se als militars, aquests digueren que no els calia ajut. La Guàrdia Civil i els carrabiners el 19 de juliol estaven pendents del resultat dels enfrontaments a Barcelona, per tal de decidir quina posició prenien. Milicians de Mataró passen armes procedents de la Caserna d'Artilleria de la ciutat al Comitè d'Arenys de Mar.

Es procedeix a la requisita dels edificis religiosos i dels locals d'organitzacions de dretes, la Lliga, CEDA, Hotel Mont Calvari, Centre Radical, Centre Catòlic. El PSUC i la UGT ocupen el local que fou de la Lliga. Hissen la bandera de la CNT-FAI a l'Ajuntament

El Sindicat Únic de Treballadors (SUT- CNT-AIT), tenia 12 seccions, amb un total de 1670 afiliats després del juliol del 1936. Es col·lectivitzà la indústria i la construcció. Es requisen els béns dels propietaris que havien fugit

Anàlisi d'un primer document

Podem considerar les *Memòries de Josep Maria Miquel i Vergés sobre els esdeveniments de l'estiu del 1936*, com a una font primària molt valuosa, malgrat la brevetat del període que abasta; en destaquem algunes dates

18 de juliol: dia de confusió, dos dies més tard hi ha una reunió entre el Comitè i l'Associació d'Esquerres Catalanistes. Circulen autos amb elements de la CNT-FAI.

21 de juliol: Salvador Mola i Pidemunt i Josep Martí i Martori, instal·len el Comitè a la Casa de la Vila. S'ha iniciat la crema dels altars de l'Església i del Convent de les Clarisses. El Comitè destituï l'anterior Ajuntament, la seva funció serà dur a terme la repressió contra el moviment militar i els elements feixistes. Passen camions amb homes armats:

22 de juliol: camions amb banderes negres i vermelles

26 i 27 de juliol: desapareixen imatges religioses

28 de juliol: el rector i un frare, els troben morts al camí de Can Jalpí

29 de juliol: el Comitè lliura passis per a poder circular. Marxen les monges de la Presentació i els forasters (estiuajants).

1 d'agost: el Comitè mostra el seu agraïment als 203 arenyencs que s'han allistat a les Milícies Antifeixistes. Les Columnes marxen al Front d'Aragó amb 75 milicians del poble.

Josep M Miquel i Vergés (1905- 1964). Escriptor, es llicencià en lletres a la Universitat de Barcelona, col·laborà a les revistes, *La Publicitat*, *Mirador*, *Revista de Catalunya*. Afiliat a Acció Catalana (AC), s'especialitzà en l'estudi dels orígens literaris de la Renaixença. El 1939 s'exilià a Mèxic, on es doctorà en lletres i ocupà la càtedra d'història de la Independència Mexicana. Fou un dels fundadors de les revistes de l'exili, *Full Català* i els prestigiosos, *Quaderns de l'Exili*. Morí a Coyoacan.

En el diari, apareixen apuntats tots els elements que seran una constant, a molts dels pobles i ciutats del juliol del 1936. Aquests són;

1r. L'hegemonia del moviment obrer representat per la CNT-FAI

2n. El Comitè com a forma de poder popular, atès que estava integrat per representants de totes les organitzacions antifeixistes. En el cas d'Arenys de Mar, estava format per CNT-FAI, ERC, UGT, cal advertir que aquesta darrera sindical estava sota l'òrbita del PSUC. Més endavant, ja amb el nom de Consell Municipal, s'hi afegirà la Unió de Rabassaires (UR) i Acció Catalana (AC)

3r. L'aparició d'una violència simbòlica contra els elements representatius del règim monàrquic, crema d'altars, d'imatges religioses, esglésies, convents, de registres de la propietat.

4t. Violència física contra persones de dretes, fabricants, terratinents, clergues, frares. Militants d'organitzacions de dretes, militars, carlins, falangistes, càrrecs durant la dictadura de Primo de Rivera, Renovación Española, Lliga catalana, CEDA. Alguns d'aquests sectors estaven compromesos amb el sollevament militar.

Si repassem la història, veiem com els punts 3 i 4 són comuns en tot procés de canvi social, de capgirament de l'ordre establert, del que col·loquialment es coneix com a «girar la truita», els qui estaven a sota, els oprimits al llarg de la història, les classes subalternes, passen a exercir el poder a favor del seus interessos de classe.

Violència revolucionària

El professor Xavier Díez, en el seu llibre *Vengança de classe* (2010), aplica aquest concepte a la interpretació dels primers dies del juliol del 1936.

Si fem una ullada a les dues grans revolucions que ha estudiat l'acadèmia, la Revolució Francesa (1789) i la Revolució Soviètica (1917), comprovarem que els dos models, el de la violència simbòlica i el de la violència física, hi són presents, veiem el mateix en les guerres de descolonització dels anys 1960-1970, com una constant històrica al llarg del temps, resultat del xoc d'interessos contraposats.

En el cas de la Catalunya Principat, veiem com la guerra de classes s'aguditzava amb la Vaga revolucionària del 1917, la Vaga de la Canadenca del 1919, que permet aconseguir la jornada de les 8 hores. El període del 1917-1923 és especialment conflictiu a Catalunya, la confrontació entre el Fomento del Trabajo Nacional i la CNT, arriba al seu màxim amb l'aparició del pistolerisme de la patronal del Sindicato Libre, és en aquest moment que podem considerar que s'inicia la confrontació de classes que cristal·litzarà en la Guerra del 1936, amb el pròleg dels Fets d'Octubre del 1934.

La Guerra del 1936, tindrà unes característiques semblants a tots els pobles i ciutats del Principat i la resta dels Països Catalans. Aquests elements que es repeteixen, aquestes constants seran:

a) La formació de Comitès locals per omplir el buit deixat per l'absència del poder de l'Estat, com a resultat de la fallida de la revolta militar. Aquests Comitès controlaran les qüestions administratives i del nou ordre revolucionari, en molts casos la seva primera mesura fou la crema de títols de propietat, convertir l'Església en magatzem, garatge i col·lectivitzar les fàbriques i la terra.

Prendran noms diversos, Comitè de Salut Pública, Comitè de Milícies Antifeixistes, o només Comitè, com a nou òrgan de poder popular.

Ens trobem amb el Comitè de Fàbrica, que amb l'ajut del Decret de Col·lectivitzacions d'Indústries i Comerços del 24/10/1936, permetrà el control dels mitjans de producció pels mateixos treballadors, amb la intervenció del Govern de la Generalitat.

b) Junt amb els canvis econòmics i l'avenç del procés revolucionari, es produeix una transformació en les relacions socials, interpersonals, una modificació del vestuari, es generalitza l'ús del mono de treball, la granota, la boina, desapareixen els barrets i les corbates, la substitució del tractament de vostè, pel de vós o ciutadà, l'adéu, pel salut.

Del juliol del 1936, se n'ha parlat com de la revolució dels sense nom, dels que mai decideixen, només obeeixen, dels eters perdedors davant del jutge o la guàrdia civil. En aquell moment històric, els sense feina, els empresonats, els perseguits, esdevenen perseguïdors. La violència de l'oprimit es gira vers l'opressor, identificat amb l'Exèrcit, l'Estat, l'Església, és a dir, contra la violència estructural del sistema capitalista, per, així, bastir un model de societat alternativa, al servei de la classe treballadora.

Segons les memòries de J M Miquel i Vergés, el dia 28 de juliol, a la matinada es sentiren trets als frares, es verifiquen registres, s'enduen detinguts el rector Mossèn Josep Rigau Moner, un vicari, Mn Gaietà Valldolixt, i un frare, Fra Prudenci de Pomar. L'endemà el rector i el frare, els troben morts al camí de Can Jalpí, en un Rial el capellà, al Rial de Can Sala i el frare, que tenia cura de la cuina. Quatre execucions extrajudicials, de violència simbòlica, contra representants d'una església associada al poder econòmic i polític.

El que passava a Arenys de Mar, tot el que passava al llarg i ample de la geografia catalana, era el resultat de les decisions preses pels Comitès dels distints indrets, aquestes mesures eren semblants arreu, perquè venien determinades per unes forces socials semblants a tot el territori, eren les del procés revolucionari.

A Arenys de Mar el Comitè estava format per; Salvador Mola Pidemunt, Martí Vilà Porcar, Josep Rebugent Garriga, Francisco López, militants de la CNT-FAI, Josep Martí Martori (UGT), que tenia com a escolanet a Salvador Cusachs. Els Caps de Servei (CNT-FAI), Josep Corbera (Vigilància), Josep Pérez (Transports) Mariano Galindo (Treball), tenien la col·laboració d'alguns elements d'ERC.

Davant el descrèdit que representaven pel procés revolucionari, les execucions extrajudicials sense garanties processals, s'alçaren veus condemnant aquests fets; una de les veus fou la de Joan Peiró i Belis (1887-1942), que, en un recull de 23 articles publicats amb el títol de: *Perill a la reraguarda*. Mataró 1936, critica la situació de desgavell dels primers dies del juliol, i dona consells per tal d'orientar la marxa de la revolució, no està d'acord amb els assassinats, la crema de convents i d'esglésies, ho considera una forma de violència innecessària, gratuïta, parla del *vessament de sang inoportú i injustificable*. Joan Peiró defensa la justícia revolucionària dels Tribunals Populars, la justícia de classe.

En el cas d'Arenys de Mar, després de les primeres setmanes de l'esclat de la guerra, ERC, AC, PSUC-UGT, s'allunyen de les posicions del Comitè. Durant la guerra ens trobem amb els següents alcaldes, Salvador Cusachs Nualart (ERC) 24 octubre 1936 al 22 octubre del 1937, substituït per Josep Torrent Oliver (ERC), seguit de Joan Armengol Amargant (PSUC), Martí Casellas Casellas, el darrer Mariano Torrells.

Davant l'hegemonia de la CNT-FAI, el PSUC-UGT, organitzen un seguit de festivals, mítings, conferències, per donar a conèixer les seves organitzacions i ideologia.

Comentari de *La guerra civil a Arenys de Mar*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999.

Arenys de Mar el 24/03/1937, té una població de 5.702 habitants amb una indústria de gènere de punt, pells adobades, licors, taps de suro, fosa de ferro i bàscules, la majoria de les indústries eren petites, de tipus familiar.

L'Autor del dietari, és Jacint Arxer i Bussalleu, mestre de minyons i bibliotecari de l'Ateneu Arenyenc, amb els aclaridors comentaris d'Estanislau Torres (1926), que contextualitzen i amplien moltes de les dades aportades per J. Arxer. E.Torres viurà a Arenys de Mar, de l'agost del 1938 al gener del 1939 acollit a la Colònia Infantil del Ministeri d'Educació.

Estanislau Torres en la introducció al text, que duu per nom, *Unes paraules prèvies*, ens informa que el dietari de J.Arxer dipositat a l'Arxiu Històric Fidel Fita (AHFF) abasta del 9 de juliol del 1922, fins al 19 de maig del 1939. Mentre que l'existent a l'Ateneu Arenyenc acaba el 31 de juliol de 1960. En el cas del llibre que ressenyem, la crònica dels esdeveniments abasta del 9 de juliol del 1936 fins al 19 de maig del 1939, el dia primer de febrer del 1939 les notes són escrites en castellà, com a resultat de l'ocupació d'Arenys de Mar per l'exèrcit franquista.

E. Torres, ens diu que J.Arxer, escrivia poesia i obres teatrals per a la mainada, un exemple és la rondalla teatral, *L'avi de la muntanya* (1922) El

considera una bona persona i un gran ingenu, característica que es reflecteix en la redacció del seu dietari, on apareixen de forma reiterativa unes constants al llarg del text, passen trens de ferits, no hi ha vianda, el ronc dels bombardeigs, els vaixells al davant, en cap cas es fa la pregunta dels models d'avions que bombardegen, italians, alemanys, trobem a faltar la pregunta de les causes que generen els esdeveniments.

El 18 de novembre del 1936 la Comissió de Govern, manifesta al Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU) que el cens d'alumnes del poble, és superior als 900, i per tant insuficients el nombre de mestres en actiu, per això designem previ examen a J. Arxé i Maria Badosa Casanovas pels càrrecs de mestres, doncs reuneixen excel·lents condicions. (El Grup Escolar número 1, del CENU, estava situat a la Presentació, hi donà classes en Fèlix Cucurull.)

Jacint Arxé (1877-1964), morirà a l'Asil Torrent en una situació de pobresa.

Farem un repàs al llarg del dietari de J.Arxer, recollint els fets històrics més destacats, o els que per la seva persistència al llarg del temps, esdevenen importants, manca de queviures (no hi ha pa).

Al llarg del dietari de J.Arxer, l'esment als bombardeigs, l'aviació, són una constant, passen avions, se senten bombardeigs. Arenys de Mar va patir durant la guerra 5 bombardeigs, 4 d'aeris i 1 de naval, dos l'any 1937, un el 1938 i 2 el 1939, poc abans de ser ocupat el poble, el resultat fou de 8 morts i 5 ferits

1936

S'inicia el diari el 9 de juliol del 1936. Celebra l'Ateneu Arenyenc una festa de la cultura, adreçada a enaltir la Llengua catalana. Assisteix a l'acte el Conseller de Cultura Ventura Gassol (1893-1980).

Hi ha una situació de desordre com a resultat del procés revolucionari. Crema de l'Església parroquial, del Convent de les Clarisses, detencions i assassinats de frares i sacerdots. Persecució de persones de dretes. Uns 40 veïns són empresonats i alliberats l'endemà. Durant els tres anys de guerra, com a repressió a la rera guarda, s'han comptabilitzat 7 assassinats de persones nascudes a Arenys de Mar, comerciants, propietaris, advocats, industrials, afiliats a organitzacions de dretes.

Es col·lectivitzen els cinemes. Arriben 80 refugiats de Madrid. Es comencen a construir 2 refugis antiaeris,

Barricada davant l'Ajuntament Arenys de Mar (1936)

1937

Com cada dia passen molts avions. Combat naval. Escasseja el pa. Cartilla de racionament 200 gr pa/persona. Al mercat només es troben patates.

Són reclutats els homes a l'atur per a fer fortificacions. El Balneari Titus es converteix en caserna.

Canvis dels noms dels carrers:

Rambla del Bisbe Pol	Avinguda Francesc Macià
Rambla Pare Fita	Bonaventura Durruti
Carrer Bisbe Català	Angel Guimerà
Carrer Sant Joan	Eliseu Reclus
Carrer de l'Església	Jaume Compte
Carrer Sant Narcís	Francesc Layret

La meitat del preu dels lloguers dels habitatges s'ha de pagar al Comitè. Arriben molts soldats que s'allotgen al Convent de les Escolàpies

Unitat militar al Convent de les Mares Escolàpies. Arenys de Mar

La gent s'ha apimat com a conseqüència de l'escassetat d'aliments. Bombardeig naval a la ciutat . Moltes famílies dormen a la muntanya. Molts dels atacs aeris i navals tenien com a objectiu la fàbrica col·lectivitzada de bàscules Lletjós, que produïa granades per al morter tipus Valero de 81 mm. S'incrementa la construcció de refugis antiaeris.

El 3 de juliol del 1937, a les nou del matí, passava per davant d'Arenys de Mar el vaixell de càrrega grec «Cherko» amb rumb a Barcelona, transportava material de guerra, a més d'uns 4.000 kg de trilita. El vaixell anava escortat pels creuers, «Llibertat» i «Mendez Nuñez», un avió de vigilància el sobrevolava.

Una bomba llançada per un avió feixista impacta lateralment al vaixell, els creuers van repel·lir l'agressió, l'explosió produeix la mort de 6 tripulants i en ferí 18 més. El capità del vaixell va ordenar varar-lo a la Platja del Cabaió, prop del túnel del tren entre Arenys i Canet.

Els ferits es traslladaren a Barcelona i els morts foren enterrats a Canet.

Cap a les dues de la tarda apareix un avió feixista que metralla el vaixell mercant encallat. Els dos creuers abandonen la zona, són substituïts per tres llanxes torpedineres G-5 amb metralladores antiaèries que disparen contra l'avió que enfonsa una llanxa, la segona s'incendia, la tercera recull els mariners ferits i es refugia al Port. S'estableix un combat d'uns 15 minuts entre l'avió feixista i una caça republicana que és abatut, el pilot cau al mar i és salvat pel nedador del Club Mar Sport, Carles Pica. L'endemà va venir des de Barcelona una esquadrilla d'avions per protegir el vaixell «Cherko». Es va procedir a la descàrrega dels explosius del vaixell, que restà 10 dies encallat a la platja, fou remolcat al Port de Barcelona on fou desballestat.

Passen avions per sobre d'Arenys. El continuat pas d'avions per sobre de la ciutat que recull el diari de J.Arxaer, s'explica pel fet que Mallorca esdevé la base aèria i naval de tropes italianes sobretot, alemanyes i espanyoles, que des d'aquest improvisat portaavions, bombardejaven la costa catalana i del País Valencià, alhora que el centre industrial i polític que era Barcelona.

No es troba carn enlloc. Han desaparegut els gats. Es cacen rates amb ballesta. Hi ha persones que han menjat gos.

Es fa una crida als joves dels 16 als 18 anys perquè es presentin a fer la instrucció militar.

Octubre. S'ha inaugurat el ball a l'Ateneu. Com que no hi ha vianda, més de 2.000 persones han anat al camp a cercar bolets, puix és l'única vianda que ara es pot menjar. Han arribat uns 400 refugiats, nois, noies i vells dels dos sexes; s'han encabint per les cases, que tothom protesta. Es diu que el President de la República avui (27/10/ 1937) ha dormit a Can Jalpí. Altres diuen que ha estat el President del Consell de Ministres, altres que un general. En aquell Casal cada dia s'hi veu molta il·luminació. Es despatxa molta carn congelada. Passa molt material de guerra. El juliol del 1937, s'aprovà la incorporació de Preventori-Escola Xifré instal·lat i organitzat pel «Segell Pro Infància», al Departament d'Assistència Social de la Generalitat. El Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya (Carles Pi I Sunyer) ha presidit l'acte. Es venen moniatos.

1938

S'està treballant en el Balneari Titus per a posar-hi la Caserna per al jovent que aprèn la instrucció militar. Fa molt de fred, a la nit el termòmetre ha marcat 5°C.

Torna a passar molt material de guerra, això vol dir que per ara la guerra no s'acaba. La sirena ha anunciat diverses vegades perill. Es venen pots de llet i sucre en poca quantitat.

Febrer. Pels horts i les vinyes han robat molta vianda

Hi ha hagut forts bombardejos encara que llunyans. La gent està cansada de tanta guerra.

Març: al mercat es ven molt poca verdura i una miqueta de carn d'ase. De carn de porc, no en veiem gens. A la nit, la gent arrenca fustes d'arreu per a fer llenya. Venen pa de farina d'arròs i blat de moro. Uns avions han bombardejat la Fàbrica de Can Lletjós, que ha quedat sense vidres, cinc bombes han caigut a la via del tren.

Abril: tot el dia se sent bombardejar. Es tornen a veure vaixells de guerra. Al matí han passat 13 avions, al migdia 12. No hi ha pa, ni llum, ni aigua. Els joves de la lleva del 1942, que tenen 16 anys, són cridats per anar a fer la instrucció militar.

Maig: fan una crida perquè es presentin els homes de les lleves del 1926, 1925, 1924, 1923 i 1922, per a fer treballs auxiliars. Els del 1927, són destinats a la Marina. Vaixells de guerra se situen entre Caldes d'Estrac i Arenys. Moltes de les ambaixades estrangeres de Barcelona es traslladaren a Caldes d'Estrac per fugir dels bombardejos, la presència dels vaixells de guerra, és una garantia per a les ambaixades. Avui tenim molt de peix. Els refugiats d'Euskadi fan una festa, gasten molts diners. Cada dia hem sentit bombardejar. Els vaixells de guerra no es mouen del davant de la ciutat. Cada dia passen trens de ferits. El nostre únic menjar són sardines i patates.

Juliol: molts dies hi ha ball, que és un escàndol, és ben bé l'amor lliure. Tot continua igual, Avui donen carn de cavall i de ruc, A l'Ateneu els guàrdies d'Assalt demanen la documentació. Passen molts trens de ferits. Cada dia passen camions amb barques que van cap a l'Ebre.

Agost: La gent s'ha afluït més. A la fàbrica de les «Bàscules» hi ha hagut una explosió i diversos ferits. L'ambaixador del Brasil, don Carlos de Silveira Martins Ramos, ha inaugurat uns dinars i berenars per a tots els nens de les Escoles d'Arenys, n'hi aniran cent cada setmana. A la inauguració hi ha assistit l'alcalde Sr Torrella, els regidors, López, Rebugent, Armengol, Ferirz i el secretari Sr. Subirach. També hi eren els mestres Puntís, Salvador Cusachs, Arxer, Senyorettes Malagelada i Anita Cussachs.

Búnquer de la Musclera I (llevant). Arenys de Mar

Setembre: a la nit marxen 800 soldats del COPTI. núm. 2 que s'allotjaven a la Presentació, diuen que van cap al Front (El COPTI, era un regiment d'intendència). Han passat 8 trens de ferits. La gent està trista. Se senten forts bombardeigs. Van 50 nois a menjar a l'ambaixada del Brasil. Hem pogut obtenir una mica de carn. Passen sis trens de ferits.

Octubre: cinquanta nois van a menjar a l'Ambaixada del Brasil

Novembre: avui no hi ha res de vianda. No para el ronc dels bombardeigs. Tenim cinc vaixells de guerra davant de la ciutat. Per les hortes i les vinyes la gent va a robar el que troben, per a no morir-se de fam, els pagesos no dormen per vigilar. A totes les persones que baixaven d'Arenys de Munt amb vianda, els l'han requisada.

Desembre: Els quàquers de Barcelona, diuen que donaran un pa de 200 grs/ diari als infants compresos entre els 4 anys i els 14 anys. Hi ha hagut molta gent que ha fet festa per ser la Immaculada.

Gener: de bon matí ja se sent a bombardejar. Passen trens de ferits. De vianda, no n'hi ha gaire. Ja som a Nadal, alguns ho passaran bé, però molts amb molta fam. Passen trens de ferits. Tots els directius i guàrdies passen el Nadal esplèndid. S'han dit misses. No hi ha res de menjar. A la nit passen camions amb material de guerra.

1939

Gener: hi ha sis vaixells de guerra davant la ciutat. L'Ateneu Arenyenc, Casino Industrial i Societat Coral L'Esperança, s'han requisat per a encabir-hi els soldats que han de venir, alguns aniran a cases particulars. A l'enterrament de l'alcalde Marian Torrella hi assisteixen tots els col·legis i associacions. Vaixells de guerra francesos i anglesos aquí al davant. Van arribant soldats de totes les edats, que s'instal·len a l'Ateneu, al Casino i al Coro, els oficials en cases particulars. Arriben més soldats, en marxen d'altres, s'han d'incorporar tots els homes dels 17 als 55 anys, regna una gran tristesa. Han marxat tres vapors de guerra, es diu que cada dia s'enduen gent a França (evacuen el personal de les ambaixades). A les cinc de la matinada han metrallat Arenys uns avions, a les set hi han tornat. Els menjadors infantils funcionen amb ordre i rapidesa. Es diu que totes les ambaixades han marxat. Marxen molts homes cap al Front. Constantment passen refugiats amb carros i automòbils carregats de mobles, gent que fuig dels pobles presos pels militars. Els soldats d'Arenys que s'havien d'incorporar han tornat. Volen per sobre d'Arenys de 40 a 50 avions. Sentim a xiular les granades dels canons per sobre nostre. A l'horta d'en Pol, prop de la Punta, segons es diu, els rojos han posat un canó i fan foc als feixistes. A les deu és terrible el tiroteig de l'artilleria dels dos exèrcits.(Combat de contrabateries). A un quart i dos

minuts d'una, la campana del Sometent amb un escaient tritlleig, assabenta al poble que les tropes del Generalíssim Franco havien entrat a la vila (27/01/1939). Déu meu! quina alegria! Tothom surt al carrer, rialler, amb els ulls amarats de plor per la gaubança que senten. Al campanar oneja la bandera bicolor. Només se sent; Viva España. Un Saludo a Franco. Arriba España. Tot és escrit en castellà. És nomenat Santiago Mollfulleda, alcalde de RO de la Vila.

A Arenys de Mar i d'altres pobles ocupats, la guerra s'ha acabat, comença una massa llarga postguerra, de 40 anys i més.

La Batalla del Montalt

Per la seva importància dins la comarca, i pel fet d'haver estat la darrera línia de resistència organitzada abans de la ratlla de la Frontera, m'ha semblat interessant de copiar del llibre, *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939)*, pàgines 220-222 de Josep Xaubet, (2006) la següent informació;

La batalla s'inicia el 27/01/1939. El Cap de l'Estat Major Central el general Vicente Rojo, el 26 de gener proposa d'establir una línia de resistència que passi pel Montnegre i el Montseny, per tal de fixar un front de contenció que permeti guanyar temps perquè es refessin les unitats.

La divisió 35 sota el comandament del coronel de milícies, Pedro Pacheco Merino, sortí a la carretera de Mataró a Caldes de Montbui, entre Òrrius i Argentona, a primeres hores de la tarda del dia 27, s'adreça cap a Dosrius, davant del qual s'atrinxera, s'establiren a la Serralada; al Corredor i al Far, amb observatoris als cims i el post de comandament en una de les ermites. A Can Carreres hi havia artilleria, més avall sota Dosrius s'instal·laren nius de metralladores. Hi havia més tropa i artilleria al Corredor i al Montalt.

El dia 30 es trencà la línia de resistència i foren ocupades Arenys de Mar, Canet i Vilalba Sasserra. L'agrupació fantasma Buxó i el XVè Cos, amb només de 2.000 homes en línia i amb 5,6 grups d'artilleria respectivament, però molt disminuïts, i l'aviació amb una inferioritat de 5 a 1 protagonitzaren aquesta batalla a les terres del Maresme, que va aconseguir de fixar el cos d'exèrcit italià del (CTV) a la costa durant dos dies.

El 30 de gener del 1939 a un quart de dues del migdia, Arenys de Mar fou ocupada per soldats del CTV i de l'Exèrcit d'Urgell. Unes 50 persones, responsables polítics, sindicals, funcionaris del Govern de la Generalitat, emprenen el camí de l'exili, entre ells Lluís Ferran de Pol i J M Miquel i Vergés, tots dos es retrobaran a Mèxic (Coyoacan), com a redactors de *Quaderns de l'Exili*. S'inicia una llarga postguerra, que alguns diuen que encara no s'ha acabat.

Entrevistes orals que formen part dels treballs de recerca de batxillerat dels alumnes de l'IES, Els Tres Turons. Autors: Jordi Llevat i Albert Pizarro. Marta Boada Josep, Alba Rodríguez Jodar, Aitana Villamañán Porras Tutora, Dolors Boix Carabús (1998-1999).¹

1.- Persona entrevistada: Gertrudis Fontrodona (1998).

Els de la FAI i la Falange són semblants. El que va fer la FAI també ho va fer la Falange. Falange fa barbaritats en nom de Déu. La guerra a la rera guarda, fou horrorosa, es va passar gana, menjàvem pa negre, pa de blat de moro, xocolata de garrofa, farinetes, i tot això amb cupons de racionament. Jo tenia una perruqueria, en Franco feia afusellar els presidents d'Estat Català (EC). Anem a Caldetes perquè allà no bombardegen. El meu marit torna a peu del Camp de Concentració sense passar pels pobles, anava carregat de polls, ell era independentista. A Caldetes a les ambaixades ens donaven oli, sucre, tabac que canviàvem per menjar. Té una filla de 5 anys. Nosaltres no érem ni feixistes ni de la FAI, érem d'EC, varem emetre carnets d'EC per salvar gent. Hi havia un canó a la Torre dels Encantats, el primer bombardeig fou el del «Canàries», un parent del meu marit servia en aquest vaixell. A Arenys es feien misses. Hi havia fàbriques d'olles, de bàscules, Can Juvinyà, de teixits, Can Juvé, Can Manresà, El Còndor, el Calisay. La Guàrdia d'Assalt era la policia. Si no eres de Falange, no podies fer res. En Franco no podia veure els catalans. Hi ha un canvi de moneda quan arriben els nacionals, demanen que es donin els duros de plata. A en Franco l'ajuden els alemanys i els italians, a nosaltres molts pocs russos. Al final de l'entrevista acaba recitant el, *No passareu* d'Apel·les Mestres, i *Les tombes flamejants*, de Ventura Gassol.

2.- Persones entrevistades: Montserrat Gras Riera, Maria Gras Riera, Joan Gras Riera, Teresa Maifren Bardi. (En aquesta entrevista parlen tots alhora, i les veus s'interfereixen, parlen molt d'anècdotes personals).

Fan una crida al jovent, les noies van als hospitals i escoles, els nois a fer fortificacions a les platges, es temia un possible desembarcament. La nit abans de Sant Joan el Canàries canoneja la ciutat, va a terra una casa prop de l'Estació. Al poble hi havia gas. Es va girar la truita, odi cap als que tenien diners, una situació tensa entre els amos i els masovers. A Andalusia no tenien Escoles, aquí acceptem l'emigració perquè és mà d'obra barata. Una germana del «recader» Cusachs, posa en funcionament l'Escola Montessori, es pagaven 5 pessetes al mes. En Companys arma els presos, no eren presos de categoria, carteristes. Menjàvem naps, fèiem xocolata de garrofes, fumàvem fulles d'enciam torrades. Pujàvem a

¹ Només he pogut transcriure set entrevistes. La feina d'escoltar la conversa dues vegades, transcriure-la i passar-la al text és força laboriosa i requereix un temps del qual no dispo atès el límit fixat pel lliurament del treball. Faré donació dels DVD amb les 26 entrevistes a l'AHFF, on futurs investigadors les podran consultar.

Arenys de Munt a buscar castanyes, hi havien controls, no es trobaven ous, a Llavaneres aconseguirem cols. Els paquets de menjar que ens arribaven dels nostres parents d'Anglaterra. Algun bombardeig va destinat a les Bàscules. Alguns xicots fugien a l'Espanya nacional, marxaven des de Solsona, Manresa, amb un guia fins a la Seu d'Urgell, els que es passaven a l'Espanya nacional els enviaven al Camp de Concentració. En Companys va armar els de la FAI, els disbarats dels incontrolats de matar la gent a l'Arrabassada, no van poder dominar la situació, per això hi havia la bandera comunista, armar els que hi havia dins la presó. El maig del 1937 lluita entre el POUM i els comunistes.

3.- Persona entrevistada: Agustí Puig Pidemunt. Enregistrament 15/10/1999.

Jo sóc lampista treballava a Ca L'Uriach, amb les Col·lectivitzacions, traslladen el taller a l'Escola Cassà (dels germans Gabrielistes), sóc l'encarregat del magatzem. Hi havia un encarregat del taller, del despatx i un Comissió formada entre nosaltres. Alguns es van incorporar al Front. Amb els de l'Escola d'Agricultura vam muntar una granja a Osca. Durant la República a l'Ajuntament hi havia un Comitè CNT-UGT, el meu cosí en Salvador Mola, (CNT) fou acusat de cremar l'Església, quan de fet, va salvar l'altar major, l'Església serà el garatge del servei de taxis Per a la seguretat a la ciutat, teníem la Guàrdia Civil i els serenos. Algunes cases que havien quedat buides perquè els propietaris havien fugit, (estiuajants) foren ocupades. Va venir gent forastera a assassinar els del poble, venien de Mataró, de Calella, i a la inversa, el mal el va fer la gent de fora. Els dels Sindicats anàvem armats amb pistoles, tots eren gent honesta, honorable, tenia un germà que era de les Joventuts Llibertàries (FIJL). Tots els tallers, també la construcció, col·lectivitzats, el cas de les «Bàscules Lletjós» on fabricaven balances i romanès. Els fusters van al Convent dels Frares Caputxins. El poble decideix què s'ha de col·lectivitzar, els amos passen a treballar als tallers. Tothom guanyava el mateix, els beneficis de les empreses es destinen a les necessitats del poble. Al «Capote» hi vivia un comandant. Molta gana. El setembre del 1937 marxo al Front a Madrid. Tot era horta al poble, menys blat, sobretot patates. La cartilla de racionament, bons per a comprar gasolina que els donava el Comitè. A l'Escola hi posen mestres del poble. El meu germà el van afusellar per ser director del diari *Treball*. Els Sindicats i el Comitè organitzen la construcció dels Fortins, alguns preferien fer això per no anar al Front. El poble va patir 2, 3 bombardejos. Molts es van amagar a cases de pagès, alguns van anar a França. Els amics morts. Els falangistes com els anarquistes. Els refugiats venien de Madrid anaven a cases particulars, alguns es van casar amb persones del poble. Als 10, 12 anys anava a treballar al bosc a fer carbó i cèrcols, a la verema a França.

El seu germà Joaquim Puig Pidemunt (1907-1949), des del 1936 és responsable de la Federació Obrera de Sindicats de la Indústria Gastronòmica

(FOSIG) adherida a la UGT (en aquells moments la UGT, estava sota l'òrbita política del PSUC). El 1937, és vocal per la UGT al Consell d'Economia de la Generalitat de Catalunya, un any més tard és nomenat Comissari Polític al Cos de Sanitat del XIIè Cos d'Exèrcit. Retorna de l'exili i s'incorpora a l'Agrupació de Guerrillers del PSUC el 1946, detingut un any després, quan la caiguda dels 80, és afusellat el 1949 al Camp de la Bota junt amb tres companys més.

4.- Persona entrevistada: Zenon de Pol Alguer (1921).

Al començament fa unes consideracions sobre la democràcia grega i la seva estructura, la Revolució Francesa, el liberalisme, la pèrdua de Cuba i Filipines, el Modernisme, el Catalanisme, el Cop d'Estat del 1936, el primer franquisme, els tecnòcrates, l'arribada del turisme i les divises, el boom econòmic dels 60, l'emigració des de l'Estat a Catalunya.

A l'Arenys d'abans hi havia gent de tota mena, catalanistes, espanyolistes, la gent respecta les idees d'altri. La revolució i la guerra són dues coses distintes. El moviment obrer es fa amb les armes, no seguien un ordre. En Franco mata els republicans que es trobaven en el seu territori. Hi havia una disgregació de sigles i de columnes, no hi ha un comandament militar unificat. La desunió fa perdre la guerra, la prioritat era guanyar-la. Fets revolucionaris a Arenys, morts el rector, un frare i el vicari, assassinats perquè eren religiosos, crema d'obres d'art, intenten cremar l'Església. Gràcies a J M Miquel i Vergés, Ferran de Pol, Salvador Mola, els del Comitè no cremen l'altar major. Els d'Arenys som assenyats, tolerància, som diferents, sempre hem tingut inquietuds literàries. S'ha passat la transició pacífica gràcies al Rei i els polítics, els militars feien por. En Ferrer Calbetó fa construir el Port, va avalar a republicans. A Arenys el partit majoritari era la Lliga. En Martí Barrera truca al Comitè, perquè deixi anar els empresonats sinó enviarà els Mossos, els alliberen. Arenys fou un poble tranquil venien els de fora. No es forma un exèrcit regular. La revolució desacredita la República davant del món. Falta de coordinació en el sector republicà. Vam estar 5 anys a la «mili», no vam poder estudiar, no ens vam poder formar. Les col·lectivitzacions eren de la CNT. FAI, eren millor les Cooperatives. La victòria d'en Franco s'explica per una bona organització, sense ordre no es pot funcionar.

5.- Persona entrevistada: Lluís Montmany Vidal (l'audició és molt deficient).

Tinc unes memòries meves, explico fins al juny del 1937 que marxo al Front a Alcubierre, no vaig tirar ni un tiro. Cartes que m'envien de casa al Front. Jugàvem a l'eixida de Can Pons (J M Pons i Guri), teníem uns 7, 12 anys. En Pons de la Lliga, catalanista accepta el 1952 ser alcalde de la Falange, durant 4 anys sense deixar parlar ni escriure en català, deixa passar les esqueles en català. L'Ajuntament canvia quan la gent va al Front. Aquí van descol·lectivitzar, al final

les fàbriques no es van col·lectivitzar. Els lampistes eren al Cassà. Jo era de la Federació de Joves Cristians de Catalunya (FJCC).

6.- Persona entrevistada: Manel Llevat.

Els de la FAI es tiren al carrer, són els amos de tot. Perseguien els religiosos, els d'Estat Català (EC) anàvem contra el feixisme, érem amics amb els de la FAI. Quan comencen els assassinats nosaltres ens retirem. Els d'EC fem guàrdia a l'Església perquè no passi res, volen enderrocar l'estàtua de l'Església. Nosaltres érem pocs. Han mort 2, 3 capellans, nosaltres ens separem d'ells. Empresonen en Terrats, el maten a Collsacreu, nosaltres (EC) no ho acceptem. La dona d'un de l'electricitat em bufeteja, jo m'hi torno, em detenen. En Mola era el cap de tot això. Telefonen a Barcelona al Comitè d'EC, que amenaça de venir, l'endemà em deixen anar. Volien cremar el retaule, vam fer entendre a en Salvador Mola, que el retaule era valuós. Em volen desarmar, no els dono la pistola, no sóc feixista. Mai anava desarmat, tenia una pistola del 7,65 mm. A l'Església, hi posen un garatge. Els d'EC català posem un cartell, «Visca Catalunya Lliure», els de la FAI el treuen, nosaltres traïem el seu i el cremem, l'endemà vam sortir al carrer de dos en dos. Vam sortir a patrullar trobem la Guàrdia Civil, ens diuen que esperen veure cap a quin cantó es decanta la situació, que ells no ens han vist. Els de la FAI saben que sóc d'EC. El «rus» era el que assassinava. Sabia que em volien matar una nit, vaig amb la pistola a la mà, trobo l'home que em volia matar. Els dos germans «ricos».

7.- Persona entrevistada: 1998 Josep Montmany Vidal.

Inici de la guerra 18 juliol a Barcelona, a Arenys comença el 19 de juliol. Revolta militar a l'Àfrica. Els Ajuntaments queden anul·lats. La CNT- FAI i el Comitè de Salut Pública. El 1931 guanya ERC que són diversos grups Casals, que es fusionen. El 1933 per Nadal mor F. Macià, Companys viu moments difícils. La FAI dona suport als sindicats. CNT -FAI, arraconen les esquerres, a Arenys hi ha la Lliga Catalana i la minoria d'ERC. La CNT- FAI, vol fer la revolució, és un temps confús, molta gent marxa, tenen por. No hi ha govern, confisquen cases, les tropes de Franco es van situant, la República té tota la Península. El 1937 hi ha la contrarevolució. Venia gent de fora, de Mataró, els altres van als altres pobles. El 21 de juliol cremen part de l'Església, la desmunten, decapiten la figura del Bisbe Català, van desmuntant els altars, es salva el retaule. L'últim número de *Salobre* parla de l'altar i de JM Miquel i Vergés, era d'Acció Catalana (AC), molt interessant. Hi havia AC, ERC, Lliga Catalana. Del Comitè, 5 eren d'Arenys, eren joves, 28, 30 anys, havien començat a militar a la CNT, no eren mals nois, en casos de revolta, hi ha casos de venjança, problemes personals. Treuen armes de les casernes de Barcelona, que es reparteixen. La Guàrdia Civil es posa al costat de la República, hi havia els carrabiners. Són anticlericals, cremen les Clarisses,

monges vetlladores, els Caputxins marxen, les monges de l'Asil Torrent es vesteixen de seglars. Van a buscar els religiosos a la nit, els van assassinar a Can Jalpí, la gent marxa del poble, com en Pons Guri. Mn Josep Palomer, marxa a Barcelona, té càrrec a Amics de l'Art Vell. J M Vergés parla amb el Comitè que accepta no cremar el retaule, que es podria vendre. Les campanes, les van tirar a terra per vendre-se-les, l'Església es transforma en garatge, uns 30 cotxes. Les cases abandonades són ocupades. Als Caputxins s'instal·len els fusters, al Cassà els electricistes, són Cooperatives. No enderroquen les Clarisses. Arriben refugiats del Nord, a les Escolàpies hi ha refugiats. Van mobilitzant quintes, hi ha Columnes sindicals amb dones. Mobilitzat, vaig estar a les oficines. Al Cap de Pont de Serós jo hi era, aviació, canons, tancs, vaig caure presoner, camps de concentració, cinc anys al servei militar. Josep Tarrats tenia una botiga de comestibles. Lluita entre la UGT (PSUC) i la CNT (FAI), els comerciants al costat de la UGT. Gent morta fora d'Arenys, Frederic de Berga, sacerdot mort, Salvador Riera Pau treballava a Barcelona a l'Escola Blanquerna. A la Presentació hi ha nois que estudiaven, fa de mestre en Fèlix Cucurull, és un centre del CENU.

Vull agrair a l'Arxiver Municipal i director de l'AHFF Hug Palou, el seu ajut i orientació en la recerca de documentació. També a la professora de Llengua Catalana a l'IES Tres Turons, Dolors Boix Carabús, que en el període 1998, 2000, impulsà les entrevistes als testimonis de la Guerra del 1936 a Arenys de Mar.

BIBLIOGRAFIA

- AMAT (2015): Jordi Amat, «La guerra civil a Arenys de Mar (1936-1939)», *Sessió Estudis Mataronins*, 31, p. 71-110.
- AMAT (2013): Jordi Amat, «Consideracions sobre la violència a la rereguarda al Maresme (1936-1939)», *Sessió Estudis Mataronins*, 28, p. 1-27.
- AMAT (2014): Jordi Amat, *Retalls de la guerra civil al Maresme (1936-1939)*. Canet de Mar: Els dos Pins.
- ARXER / TORRES (1999): Jacint Arxer / Estanislau Torres, *La guerra civil a Arenys de Mar*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- D. A. (2019): D. A., *Sota les bombes. Escenaris de la guerra civil (1936-1939) a Arenys de Mar*. Fulletó. Textos Grup Búnquers Arenys: Impremta Pagès.
- DÍEZ (2010): Xavier Díez. *Venjança de classe*. Barcelona: Virus editorial.
- MIQUEL (1997): Josep M. Miquel i Vergés, «Memòries de J. Miquel i Vergés, sobre els esdeveniments de l'estiu de 1936». *Salobre* (Butlletí del Centre d'Estudis Josep Baralt), 6.
- ROYO (2011): M. Pilar Royo, *Arenys de Mar (1920-1960)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SCM (2000). *La Rierada, 122 Combat d'avions sobre Arenys de Mar*.

XAUBET (2006): Josep Xaubet, *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró*.
Barcelona: Edicions Marré.

